

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה ח: עניית אמן אחר ברכתיו

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ח: עניית אמן אחר ברכותיו

***

רקע

סוגייתנו חורגת מדיני זימון, ועוסקת בחיובו של אדם לענות אמן אחר ברכותיו.

מקורות

- א. גמ' מה:-מו. "תני חדא העונה אמן אחר ברכותיו... ועבירה ועון מעתה ועד עולם"
- ב. תוס' ד"ה הא
 רי"ף לג': "תאני חדא כל העונה אמן... בעונה בסוף"
 תלמידי רבינו יונה ד"ה הא, ונמצינו, ולענין
 רמב"ם הל' ברכות פ"א הל' טז-יח
 ג. שו"ע סי' קפח סע' א-ב, ומשנה ברורה
 סי' רטו סע' א, ומשנה ברורה
 סי' נא סע' ג, ומשנה ברורה סק"ה

הסבר הסוגיה

תני חדא: העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח, ותניא אידך: הרי זה מגונה, לא קשיא - הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. [גמ' מה:]

הגמ' מקשה שיש סתירה בין שתי ברייתות. ברייתא אחת אומרת שהעונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה, וברייתא שנייה אומרת שזה משובח. מתרצת הגמ' שעניית אמן אחרי ברכת "בונה ירושלים" היא משובחת, ואחר שאר ברכות היא מגונה. הברייתא האומרת שהעונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה, ברורה. "אמן" פירושו אישור, הסכמה וקבלת דברים ["ואמר הכהן לאשה יתן ה' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך... ואמרה האשה אמן אמן"], מסביר רש"י: "אמן אמן" - קבלת שבועה" (במדבר ה, כא-כב), ולפיכך, מגונה שאדם מברך ואחר כך חוזר ומאשר את דברי עצמו.

כדי להבין את הברייתא המשבחת את העונה אמן אחר ברכותיו, יש להקדים ולהבין את תירוץ הגמ' "הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות". בגמ' שלנו אין הסבר לייחודיותה של ברכת "בונה ירושלים", אך בירושלמי [פ"ה ה"ד (מ:). מובא ברי"ף לג']: תירוץ זה מובא בניסוח אחר: "אמר רב חסדא: מאן דאמר הרי זה בור - בעונה על כל ברכה וברכה, ומאן דאמר הרי זה חכם - בעונה בסוף".

נחלקו הראשונים מהו סוף הברכות. תלמידי רבינו יונה [שם ד"ה הא, ונמצינו] אומרים, שכל ברכה שאין אחריה ברכה או מעשה, היא סוף הברכות ואומרים אחריה אמן. "שים שלום" היא הברכה האחרונה של התפילה, ולכן אומרים אחריה אמן. "גאל ישראל" בבוקר ו"השכיבנו" בלילה הן הברכות האחרונות של קריאת שמע, ולכן אומרים אמן. מוסיפים

תלמידי רבינו יונה בשם הגאונים, שאפילו לאחר ברכה מעין שלוש וברכת "בורא נפשות" אומרים אמן. לאחר ברכות המצוות וברכות הנהנין לא אומרים אמן, כיוון שלאחריהן יש מעשה אכילה או מעשה מצוה. הרמב"ם [פ"א הל' טז-יח] חולק על הגאונים, ולדעתו אין אומרים אמן אחר ברכה מעין שלוש ואחר "בורא נפשות". הרמב"ם סובר שברכה מוגדרת כסוף ברכות רק כשהיא מסיימת קבוצת ברכות [שתי ברכות או יותר] ולא כשהיא ברכה בודדת.

הרא"ש [סי' י] הולך בדרכו של הרמב"ם, אך בניגוד לרמב"ם הסובר שברכת "גאל ישראל" בשחרית היא ברכה יחידה ואינה מסיימת קבוצת ברכות, הוא סובר שברכה זו מסיימת את ברכות קריאת שמע, ולכן עונים אחריה אמן¹. כמו כן הוא מוסיף שעונים אמן גם אחר "ישתבח" וגם אחר ברכת "יהללוך", שאחרי הלל, שאף הן ברכות של סיום.

נראה להסביר את מחלוקת הראשונים כמחלוקת מהותית בהבנת עניית אמן אחר ברכותיו. הגאונים סוברים, שעקרונות צריך לענות אמן על כל ברכה וברכה. לא רק השומע צריך לאשר את הברכה, אלא גם המברך עצמו צריך לחזור ולאשר את הברכה. ולכן המברך עונה אמן על כל ברכותיו חוץ מברכה שיש אחריה ברכה או מעשה, שאז עניית האמן מהוה הפסק.

הרמב"ם חולק, ולדעתו אין המברך צריך לחזור ולאשר את ברכתו. חיוב עניית אמן אחר ברכותיו הוא רק בסיום סדר ברכות, שבו לאמן משמעות נוספת, "להודיע שכבר השלים כל ברכותיו".

אולי ניתן להוסיף נקודה נוספת המבארת משמעות זו. הגמ' במסכת שבת [קט:]: אומרת: "אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, שנאמר: 'פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמונים' [ישעיהו כו, ב] אל תיקרי 'שמר אמונים' אלא 'שואמרים אמן'. מאי אמן? אמר רבי חנינא א-ל מלך נאמן". עם ישראל מאופיין בפסוק זה כ"שומר אמונים" - "שמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לגאלם" [רש"י שם]. באמירת אמן אדם מכריז שהקב"ה הוא: א-ל [=בעל כל הכוחות] מלך [=שולט בעולם] נאמן [=מקיים הבטחותיו], ולכן האומר אמן הרי הוא "שומר אמונים". המסיים סדרת ברכות חותם בקביעה שהקב"ה אינו רק א-ל ואינו רק מלך אלא הוא גם "נאמן", ובקביעה זו הוא מודיע שכבר השלים כל ברכותיו.

תוס' [ד"ה הא] אומרים, שהמנהג לומר אמן רק לאחר ברכת "בונה ירושלים", ואינם מביאים הסבר למנהג. הראשונים [תלמידי רבינו יונה לג: ד"ה הא, ועוד ראשונים] מסבירים, שאומרים אמן לאחר "בונה ירושלים", כדי להדגיש את ההבדל שבין שלוש הברכות הראשונות שהן ברכות של תורה לבין ברכת "הטוב והמטיב" שהיא מדרבנן. התוס' כנראה סוברים, שאין ראוי למברך לחזור ולאשר את הברכה. העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה, חוץ מברכת המזון, מפאת החשיבות להבדיל בין ברכות של תורה לברכה מדרבנן.

סיכום

¹ עיין לקמן עמ' 266-267 הסבר מחלוקתם.

נחלקו הראשונים בהסבר הדין שמשובח שהמברך יאמר אמן אמר ברכת "בונה ירושלים". תוס' מפרש שהדין נאמר בברכה זו בלבד, כנראה כדי להבדיל בין ברכות של תורה לברכה מדרבנן, הרמב"ם מפרש שהדין נאמר לאחר סדרה של ברכות, ותלמידי רבינו יונה בשם הגאונים מפרשים שהדין נאמר בכל ברכה של סיום, זאת אומרת ברכה שאין אחריה מצוה או אכילה או ברכה אחרת.

לשיטת הגאונים משמעות האמן היא אישור הברכה, ואילו לדעת הרמב"ם משמעות אמן הנאמר על ידי אדם אחר היא אישור הברכה, ומשמעות אמן הנאמר על ידי המברך היא הודעה על השלמת ברכותיו.

הלכה

השו"ע [סי' רטו סע' א] פוסק כרמב"ם, שהמברך עונה אמן רק לאחר סיום של שתי ברכות או יותר. השו"ע מוסיף שנהגו, כשיטת הרא"ש, לומר אמן גם לאחר "ישתבח" וגם לאחר "יהללך". הרמ"א פוסק שהמנהג הפשוט במדינות אלו לומר אמן אחר "בונה ירושלים" בלבד.

המשנה ברורה [סק"א ושער הציון אות ב] פוסק בשם הפרי מגדים [סי' נא אשל אברהם אות ג], שעניית אמן אחר ברכותיו מהוה הפסק, ובברכת הנהנין ובברכת המצוות, צריך לחזור ולברך. כשעונה אחר ברכה של אדם אחר, המגן אברהם [סי' כה סקי"ז] סובר שזה הפסק, וחייב לחזור ולברך, והט"ז [שם סק"ח] סובר שבדיעבד אינו חוזר ומברך.